

Sayı / Issue: 8 Bahar / Spring

U L U S L A R A R A S I
KARADENİZ İNCELEMELERİ
Dergisi

International Journal of Black Sea Studies

8

HAKEMLİ VE ULUSLARARASI DERGİ

Bu dergi;
Turkologischer Anzeiger tarafından taranmakta olup
TUBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)
tarafından da izlenmeye alınmıştır.

SERANDER
Trabzon 2010

İÇİNDEKİLER

XIII-XV. YÜZYIL BİZANS TARİHÇİLERİNİN TRABZON İMPARATORLARI HAKKINDA KULLANDIKLARI İFADELER <i>TITLES USED BY THE BYZANTINE CHRONICLERS FOR THE EMPERORS OF TREBIZOND DURING XIIITH AND XVTH CENTURIES</i> Murat KEÇİŞ	9
AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE TRABZON VE ÇEVRESİNDE GÜVENLİK (1742-1760) <i>THE SECURITY IN AND AROUND TRABZON ACCORDING TO AHKÂM DEFTERS (1742-1760)</i> Temel ÖZTÜRK	29
TRABZON EYALETİNDE YURTLUK-OCAKLIK SURETİYLE ARAZİ TASARRUFUNA SON VERİLMESİ (1847-1864) <i>HE END OF THE YURTLUK-OCAKLIK LAND POSSESSION IN THE PROVINCE OF TRABZON (1847-1864)</i> Ömer TORAMAN	55
BAFRA'DA OSMANLI DÖNEMİNE AİT MODERN EĞİTİM KURUMLARINA İKİ ÖRNEK: ZÜKUR (ERKEK) VE İNAS (KIZ) RÜŞDİYELERİ <i>TWO EXAMPLES OF MODERN HIGH SCHOOLS IN OTTOMAN BAFRA: THE HIGH SCHOOLS FOR BOYS AND GIRLS</i> Mesut AYAR	67
Trabzon'da Dere Islahına İlk Örnek: DEBBAĞHANE VE ZAĞNOS DERELERİNİN YÜZ YIL ÖNCEKİ HİKÂYESİ <i>The first example of stream improvement in Trabzon: THE STORY OF DEBBAĞHANE AND ZAĞNOS STREAMS A CENTURY AGO</i> Melek ÖKSÜZ	91
MOSKOVA ANTLAŞMASI SONRASI BATUM'DA RUS VE GÜRCÜLERİN YAPTIKLARI DÜZENLEMELER (1921-1925) <i>THE REGULATIONS WHICH WERE DONE IN BATUMI BY THE RUSSIANS AND THE GEORGIANS AFTER THE TREATY OF MOSCOW (1921-1925)</i> Zehra ARSLAN	111

AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE TRABZON VE ÇEVRESİNDE GÜVENLİK (1742-1760)

Temel ÖZTÜRK*

ÖZ

Tarihi süreçte önemli bir sosyal olgu olarak değerlendirilen güvenlikle ilgili bu çalışmada, 1742-1760 yıllarını kapsayan Trabzon ahkâm defterinin birincisine göre şehir ve çevresinde güvenliğin nasıl sağlandığı ortaya konulacaktır. Bu süreç içerisinde öncelikle Divan-ı Hümayun'dan güvenlikle ilgili çıkan hükümlerin kaydedildiği *Ahkâm Defterleri* hakkında genel bir açıklama yapılacak, akabinde Trabzon'un ilk ahkâm defterindeki asayişle ilgili kayıtlar değerlendirilecektir. Bu aşamada güvenliği bozucu faaliyetler tespit edilerek, eyalette bunlarla nasıl mücadele edildiği izah edilecektir. Bu mücadele sırasında görevlilere düşen sorumluluklar da açıkça belirtilecektir. Sonuçta ise çalışmanın diğer bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınan Trabzon'da güvenliğin temel hususiyetleri belirtilerek sosyal açıdan kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Güvenlik, Ahkâm Defterleri.

THE SECURITY IN AND AROUND TRABZON ACCORDING TO AHKÂM DEFTERS (1742-1760)

ABSTRACT

In this study, according to the first Ahkam Defter of Trabzon, we will try to explain how security measures were provided and implemented in Trabzon. We will first give some information about the decrees sent from the Imperial Council concerning security matters. After that we will look at the decrees involved security in the first Ahkam Defter. Here we will mention the activities which harmed security and how the authorities reacted against the disorders. In the end we will evaluate the whole matter in regard to social life in Trabzon.

Keywords: Trabzon, Security, Ahkâm Defters.

---

* Yrd. Doç. Dr., K KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON.

1-Giriş

Ahkâm; hükmün çoğulu olup “padişah buyruğu” anlamına gelmektedir. Ahkâm defterleri sosyal, iktisadî, idarî ve askerî tarih araştırmalarına kaynaklık teşkil etmektedir. Bilhassa asayiş ve güvenliğe yönelik araştırmalarda ilk başvuru kaynağıdır. Güvenlik konusunda bunları şer’iye sicilleri takip etmektedir. Hatta güvenliğe yönelik bu iki temel kaynağın karşılaştırmalı veya birbirini tamamlayıcı şekilde kullanılarak hazırlanacak çalışmalar oldukça önem taşımaktadır. Ancak bu çalışmada daha çok Trabzon bölgesinden Divan-ı Hümayun’a yansıyan veya burayla ilgili Divan-ı Hümayun’da güvenlik noktasındaki kayıtların incelenmesi hedeflendiğinden Ahkâm Defterleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca gerek siciller ve gerekse ahkâm kayıtlarının güvenlik yönünde geniş bilgiler içermesi konunun detaylı incelenmesine, makale dışında daha hacimli bir çalışmanın yapılmasına imkân tanımaktadır. Bu da belki bir sonraki adımın hedefi olabilir. Ahkâm Defterleri muhteva olarak şikâyet defterlerinin bir devamı şeklinde olup eyaletlere göre tutulmuşlardır. Tarih olarak Mora Ahkâm defterleri hariç, şikâyet defterlerinden 104 sene sonra, 1742’den başlayan bu defterlerin çoğu II. Meşrutiyet’in ilanına kadar devam ederler.¹ Bu açıdan Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde en çok kullanılan defterlerin başında gelmektedirler. Trabzon Ahkâm defterleri 1742 ile 1911 arasındaki hükümleri ihtiva edip, 8 adetten oluşmaktadır. Araştırmancının kaynağını oluşturan 1742–1760 (hicrî 1155–1174) tarihli Trabzon Ahkâm Defteri; Trabzon Eyaleti’ne bağlı Canik ve Gümüşhane sancakları ile Bafra, Çarşamba, Fatsa, Samsun, Ünye, Terme, Kelkit, Şiran, Torul, Atina (Pazar), Hopa, Rize, Akçaabat, Giresun, Görele, Of, Ordu, Sürmene, Tirebolu ve Vakfikebir kazalarına ait hükümleri içermektedir. Trabzon’un bu ilk ahkâm defteri 174 sayfadan ibarettir. Hükümler divandan çıkış tarihi sırasına göre deftere kaydedilmişlerdir. İlk hükmün tarihi hicri olarak “fi evâil-i Cemaziye’l-evvel sene 1156” kaydıyla başlamakta ve tarih sırasına göre devam etmektedir. Hükümlerin sonunda günleri belirten tarih ibareleri; “evâil, evâsıt ve evâhir” olarak kaydedilmiştir. Bu husus, ahkâm defterlerine yönelik ilk neşriyatı da yansıtan II. Bayezid dönemindeki ahkâm defteriyle de benzerdir.² Trabzon’un

¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, İkinci Baskı, İstanbul 2000, s. 25.

² Bu defter ve ahkâm kayıtlarıyla olan ilişkisi açısından geniş bilgi için bkz. İlhan Şahin ve Feridun Emecen, *II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1994. Ayrıca bkz. F. M. Emecen, “Osmanlı Divanının

ilk ahkâm defteri Sadrazam Ali Paşa ve Reisülküttap Mehmet Ragıp Efendi³ zamanında tutulmuştur. Defter, “*Bi-ismuhu te’âlâ hâza kuyud-ı ahkâmi’s-şikâyat der-zamân-ı sadr-ı sudûri’l-vüzerâ hazret-i Ali Paşa yesserallahu mâ-yeşâü ve fi âbân-ı hazret-i Muhammed Ragıp Efendi reîsü’l-küttâb nâle mâ-yetemmennahu*” ibaresiyle başlamakta ve hükümlerle devam etmektedir. Hükümler ya vali olarak bir kişiye ya da kadılar, müte-sellim ve naiplerin de dâhil olduğu birkaç kişiye gönderilir. Ancak çoğunlukla hükümlerin tek kişiye gönderildiği görülmektedir. Bazen şikâyetlerin durumuna göre hükümlerde belirtilen yetkililerin sayısı da artmaktadır. Mesela bir hükümde Erzurum, Erzincan, Trabzon ve Gümüşhane kadıları ile Trabzon mütesellimi zikredilmektedir.⁴ Hükümlerin başında, gönderilen kişinin unvanı yanında “hüküm ki” ibaresi yer alır. Hükümlerin sonu ise; “şer’le görülmek için yazılmıştır”, “mûcebince ‘amel olunmak deyu yazılmıştır”, gibi ibarelerle bitmesi yanında hükmün içeriğine göre farklı tarzda da bittiği görülür. Mesela bu yönde “te’addî ettirilmemek için yazılmıştır” ibaresi de yer almaktadır.⁵ Böylece hükümler güvenlik açısından gereğinin yerine getirilmesi için yöneticileri uyarmakta ve onların dikkatini çekmektedir.

Yöneticiler, tarih boyu idarelerindeki hükmedebilmek ve onların huzurunu sağlayabilmek için güvenliğe oldukça önem vermişlerdir. Başta kendi güvenlikleri olmak üzere toplum güvenliğinin sağlanması, yöneticilerin öncelikli görevleri arasında yer almıştır. Toplumu oluşturan halk da ancak güvende olduğu veya bunun tam olarak sağlandığını bildiği zaman yerinde, yurdunda huzur içerisinde yaşamakta ve yönetime tam bir itaat içinde bulunmaktadır. Aksi gelişmeler devleti iki büyük sorunla karşı karşıya bırakır. Bunlardan biri; durdurulması zor olan ve geniş kitleleri etkileyen göç

Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *Literatür*, III/5 (2005), s. 107-139.

³ Mehmet Ragıp Efendi, defterhane kâtiplerinden Mustafa Şevki Efendi’nin oğludur. Yüksek kabiliyetiyle kendisini tanıtarak Ragıp künyesini aldı ve bu şöhretle Koca Ragıp Paşa oldu. Hayatı boyunca sadrazamlık dâhil olmak üzere birçok devlet hizmetinde bulunan Koca Ragıp Paşa 1741’de başladığı Reisülküttaplık görevini 1744’e kadar sürdürdü. Mehmet Ragıp Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cil IV/II, 5. baskı, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 385-397; Mesut Aydınar, *Koca Ragıp Mehmet Paşa-Hayati ve Dönemi: 1699-1763*, Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005; M. Aydınar, “Ragıp Paşa”, *DİA*, C. 34, İstanbul 2007, s. 403-406.

⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 34/3.

⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 1/4.

hareketidir. Böyle bir davranışın yönetim tarafından engellenebilmesi ancak bölgenin güvenliğinin sağlanmasıyla söz konusu olur. Diğer ise; devletin yapmadığı işi halkın kendisinin yapmak istemesi olacaktır ki; bu da ayrı bir güvenlik dışı hareket olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenliği temin için ortaya konulan bu tür bir uygulama devlet veya devleti temsil eden makamlar tarafından yapılmadığı müddetçe hukuken güvenlik dışı hareket olarak değerlendirilmekte, Divan-ı Hümayun tarafından gönderilen emir ve fermanlarla sürekli yasaklanmaktadır. Sosyal açıdan da ciddî uygulamaları ortaya koyan güvenliğin bu hususları, çalışma konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Konu, bahsi geçen çerçevede değerlendirilirken hem göç hem de halkın kendi güvenliğini sağlama yönündeki gayretlerin büyük oranda ön plana çıktığı XVIII. yüzyıl içerisinde irdelenmiştir. Böyle bir çalışma Osmanlı İmparatorluğu açısından birçok bölgeye yönelik yapılabilirdi. Ancak gerek ticarî gerekse askerî açıdan stratejik önemi olan yerlerin ehemmiyeti tartışılmazdır. Hem bu hususlar hem de güvenlikle ilgili çalışmalarda vazgeçilmez arşiv kaynağı olan ahkâm defterleri Trabzon'u ön plana çıkardığı gibi, güvenlikle ilgili çalışmalarda bu kaynakların önemini de ortaya koymuştur.

Trabzon, Karadeniz'in güney sahilindeki en önemli liman kentidir. Burası, doğuya ve Kafkasya'ya geçit imkânı veren işlek bir hinterlanda sahiptir. Stratejik açıdan hem ekonomik hem de askerî öneme sahip olan Trabzon, tarih boyu bir ticaret merkezi ve askerî üs olarak sivrilmiştir. Birçok malın mübadele edildiği yer olması yanında oldukça fazla sayıdaki insan gruplarının gelip geçtiği güzergâh olması, güvenliğinin sağlanmasında etkin uygulamaları ortaya koymaktadır. Aslında ticarî ve askerî faaliyetin şehir merkezinde daha yoğun olduğu dikkate alınır, güvenliğin burada titizlikle uygulanması gerektiği düşünülebilir. Fakat Trabzon'da güvenlik sadece ticarî ve askerî faaliyet sonucu şehir merkeziyle sınırlı kalmaz, vilayetteki halkın birbiriyle olan münasebeti veya yöneticilerin halka karşı tutumları ölçüsünde geniş bir alanı kapsar. Buna binaen güvenlikle ilgili yapılacak bu çalışmada coğrafi sınır vilayetin tümünü içermektedir. Böylece 1742–1760 yılları arasında Trabzon ve çevresinde asayişin sağlanması için alınan güvenlik tedbirlerini tespit etmek ve bu durumun dönem içerisinde halkın sosyal yaşantısına katkısını belirlemek elzemdir. Bu yönde güvenlik güçlerinin ortaya çıkarılması, görev alanları ve görevlerde suiistimallerinin

olup-olmadığı yanında eşkıyalık ve isyan eğiliminde olanların yerleşim birimleri de göz önüne alınarak belirlenmesi ile bu tür hareketlerin nasıl önlenildiği hususlarının izahı konunun dâhili noktalarındandır. Ayrıca bu tür olaylarda Müslim-zimmî oranlarının belirlenerek dolaylı açıdan güvenlik ölçüsünde bölgedeki çok kültürlülüğün toplum hayatındaki yeri de çalışma kapsamında düşünülmektedir. Tüm bu meselelerin izahı, üzerinde çalışılan ahkâm defterinin konunun bu boyutlarına tuttuğu ışık ve bize tanıdığı imkânlar ölçüsünde gerçekleştirilecektir.

2-Güvenliği Sağlayan Unsurlar

Osmanlılarda güvenlikten ve reayadan birinci derecede padişah sorumludur. Gerek şer'î gerekse örfî hukuk bu yetkiyi doğrudan padişaha vermektedir. İmparatorluğun genelinde reyanın güvenliğinin sağlanması ve düzenin korunması için padişah bu yetkisini devletin diğer görevlilerine devredip onları sorumlu tutmaktadır. Vilayetlerde bu iş için en yetkili valilerdir. Valiler, bu uygulamayı hukukî zemine bağlı olarak eyalet divanı aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Halktan zulme ve haksızlığa uğrayanlar, ferdî olabildiği gibi toplu olarak da bu divana başvurabiliyorlardı.⁶ Merkezdeki Divan-ı Hümayun'un bir prototipi olarak taşrada yer alan eyalet divanları güvenliği sağlamada önemli fonksiyonları üstlenmektedir. Burada sonuçlandırılmayan ve merkeze gönderilen davalar da Divan-ı Hümayun'da görüşülürdü. Ahkâm defterleri de buradaki davaların hükümlerini içermektedir. Buraya hakkını aramak isteyen herkes başvurabilirdi. Mesela Trabzon gümrük eminden alacaklı olan İstanbul sarrafları topluca Divan-ı Hümayun'a başvurmuşlardı.⁷

Valilerden sonra Trabzon'un güvenliğini sağlayan en etkin unsur buradaki garnizon birlikleridir. Bunlar yeniçeri, cebeci ve topçulardan oluşan kapıkulu birlikleri ile şehirdeki timarlı sipahiler ve kale kuvvetlerinden meydana gelmektedir. Trabzon'da güvenliğin sağlanmasında önemli rol üstlenen bu garnizon birlikleri içerisinde ilk sırayı doğrudan bu amaca hizmet eden kapıkulu birlikleri oluşturur. Bilhassa XVII. ve XVIII. yüzyıllarda timar sistemine dayalı düzenin sarsılmasıyla, dengenin korunabilmesi yönünde kapıkulu birlikleri her üç yılda bir değişmek usulüyle taşrada görevlendirildi.

⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, 2. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul 2005, s. 49.

⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 62/3.

Trabzon'daki bu kapıkulu garnizonlarının başında merkezdeki yeniçeri ağasının takriiriyle şehirdeki yeniçeriler arasından görevlendirilen bir çavuş (zabit) yer alırdı.⁸ Kazalardaki birliklerin başında ise şehirdeki çavuşun mektubu ve divandan yazılan hükümle tayin olunan yeniçeri serdarları bulunurdu.⁹ Bu yönde Trabzon'daki kapıkulu birliklerinin en önemli görevi kale muhafızlığı idi. Üç yıl nöbetle bu görevi yürüten birliklerin yerine İstanbul'dan yenileri gönderilirdi. Şehirdeki kapıkulu birlikleri güvenlik noktasında bilhassa eşkıyanın takibi, yakalanarak yargı karşısına çıkarılması ve verilen cezanın uygulanması ile halkın güvenliğinin sağlanması yönünde önemli görevleri icra etmektedir. Özellikle yeniçeriler bu görevleri yerine getirirken cebeci ve topçular silahların temini ve lojistik destek yönünde onlara önemli yardımlar sağlamaktaydılar.

Trabzon'da güvenliği sağlayan askerî garnizon içerisinde timarlı sipahiler de yer almaktaydı. Bu noktada her timarlı sipahi bulunduğu bölgenin güvenliğinden sorumlu idi. Asayiş bozan olayların önemli takipçileri idi. Reyanın haksızlığa uğraması karşısındaki sorumlulukları da önemlidir. Bunlar bazen kalede görev almakta ve her hangi bir saldırıya karşı kaleyi muhafaza etmekteydiler.¹⁰

Kaleler ortaçağda olduğu gibi yeniçağda da muhkem yapılarıyla şehirlerin güvenliğinde önemli bir yere sahiptir. Bu yönde şehrin savunması için titizlikle inşa edilmekteydiler. Trabzon kalesi, orta ve yeniçağdaki kale modelleri gibi şehir merkezinin etrafını tamamıyla çevirmekteydi. Şehrin güvenliği açısından bu önemli yapı hakkında benzer bilgileri sunan Mehmet Aşık ve Evliya Çelebi'ye göre; kale şehir merkezini aşağı ve orta hisar olmak üzere iki surla çevirmekte, Boztepe ile deniz arasında yer alan bu kale, merkezî yerde bulunan muhkem bir kuleyi de içermekteydi. Kalenin önemli miktarda askeri gücünün yer aldığı asıl kısmını da kule oluşturmaktaydı. Kalenin kuzey duvarında orta hisara açılan bir kapısı dışında, aşağı ve orta hisar olarak adlandırılan her iki surun dörder kapısı vardı.¹¹ Öte

⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 27/1.

⁹ Temel Öztürk, *İki Savaş Döneminde Trabzon (1680-1690/1723-1746)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 42.

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İA*, C. XIII, İstanbul 1979, s. 306, 311; Ö. L. Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 882-885.

¹¹ Kale için bkz. Mahmut Ak, "Aşık Mehmet'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, Haz. İ. Gündag Kayaoğlu, Ömer Cıraoğlu, Cüneyt Akalın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 181-206; Zekeriya Kurşun ve Seyit Ali Kahraman, "Evliya Çelebi

yandan belirtmek gerekir ki; savunma ve güvenlik açısından şehirlerde önemli ve dönemin farklı bir mimarisini ortaya koyan kale, içerisindeki askerî kuvvetle anlam kazanmaktadır. Yukarıda ifade edilen kapıkulu ve tımarlı birlikler yanında Trabzon kalesinin en etkili garnizon birliklerini azeb ve beşlüler oluşturmaktaydı. Bunların tümünün amiri kale dizdarı idi. Dizdarın komutasında kalede yer alan en gözde birlikler beşlülerdi. Günde 5 akçe aldıklarından dolayı bu isimle adlandırılırlardı. Güvenlikte önemli fonksiyonları olan beşlülerin komutanı olan beşlü ağası bilhassa güvenlik açısından kale-liman ilişkisi de düşünülerek gümrük mukataa eminliği tevcihatı ile aynı kişiye verilmekteydi.¹² Kale içerisinde şehrin güvenliğinden sorumlu olan azeblerin yönetimi ise azeban ağası tarafından gerçekleştirilirdi.¹³

Yukarıda bahsedilen askerî kuvvetler yanında Trabzon'da güvenliği sağlayanlar arasında diğer resmi görevliler de yer almaktadır. Kadı'nın güvenlik açısından yetki ve sorumluluğu hukuk ve ceza davalarını içermektedir. Bunların birçok örneğini şer'îye (kadı) sicillerinde rahatlıkla görebiliriz. Bu hususta mahkemelerin görülmesi, suçluların cezalandırılması ve gerekirse herhangi bir davanın sonuçlanması için Divan-ı Hümayun'a gönderilmesi gibi önemli görevleri icra etmektedir. Yine avarız vergilerinin toplanması gibi idarî görevlerinin kanuna uygun yerine getirilmesi de güvenliğin tesisinde önemlidir. Kadı'nın geniş yetki alanı içerisinde asayişten de sorumlu olması yer almaktaydı. Bilhassa şehrin kalesinin düzen ve iş takibi kadı'nın sorumluluğundaydı. Ayrıca kale ve şehirlerin muhafazası için uygun olmayan yerlere ev ve dükkân yapılmaması, kalenin imarı ve savunma düzeninin gözetilmesi de kadı'nın güvenlik noktasında sorumlulukları arasındaydı.¹⁴ Trabzon'da kadılardan başka ayan ve şehrin ileri gelenlerinin de güvenliği sağlamada önemli görevleri vardı. Taşrada XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra önemli bir güç olarak sivrilmiş ayanlar, merkezî

Trabzon'da Trabzon İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak: Evliya Çelebi Seyahatnamesi", *Bir Tutkudur Trabzon*, Haz. İ. Gündoğ Kayaoğlu, Ömer Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 207-230. T. Öztürk, *a.g.t.*, s. 29-31.

¹² Trabzon Kalesi'ndeki beşlüler için bkz. Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon'da Beşlü Taifesi (1648-1658)", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (9-13 Eylül 2002)*, C. II, Kısım I, TTK Yayınları, Ankara 2005, s. 397-411; T. Öztürk, *a.g.t.*, s. 65-67.

¹³ Trabzon Kalesi'ndeki azebler için bkz. T. Öztürk, *a.g.t.*, s. 67-69.

¹⁴ Abdülkadir Özcan, "Kadı", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 72.

hükümet ile yerel halk arasındaki hayati bağlardan birisi idi.¹⁵ Bilhassa ekonomik güç olarak sivrilen ayanlar toprakların işletim haklarını elde edince buralardan alınan vergiler noktasında ve çalışan reayanın güvenliği açısından ciddi görevleri yerine getirmekteydiler. Bu işlevi de ekonomik güçlerine göre çevresine topladıkları silahlı halkla gerçekleştirmekteydiler. Devletin onlara güvenlik noktasında önemli görevler yüklediğini hükümlerden rahatlıkla anlamaktayız. Zira güvenliğin veya bir yolsuzluğun önlenmesi için Trabzon'a gönderilen hükümler arasında ayan ve şehrin ileri gelenleri de zikredilmektedir.¹⁶ Açıkçası bu hükümler Trabzon'un güvenliğinden sorumlu olanların bir listesini de ortaya koymaktadır. Buna göre yukarıda ifade edilenler dışında şehrin güvenliğinden sorumlu olanlar arasında mutasarrıf, naip, mütesellimler ve sefer zamanı ser-askerler de yer almaktadır.¹⁷ Ayrıca hükümlere yansıyan şikâyetlerin türüne göre de farklı görevlilerin hüküm içerisinde zikredildiği görülmektedir. Mesela öldürülen bir kadı'nın mirasının taksimi için tayin edilen kassam, ismiyle beraber ilgili hükmün girişinde zikredilmektedir.¹⁸

3-Güvenliği Bozucu Faaliyetler

Toplumun huzurunu ve dengesini bozan her türlü faaliyet güvenlik açısından tehdit unsuru olarak algılanmakta ve bunların tümü güvenlik dışı hareketler arasında değerlendirilmektedir. Böylece güvenliği bozucu faaliyetler arasına eşkıyalıklardan, görevi suiistimal etme ve maddî yolsuzluklara, arazi sorunlarından haksız vergilere kadar birçok uygulama rahatlıkla dâhil edilmektedir. İnsanların bu yöndeki hareketleri ekonomik durumlarını iyileştirme ve güç oluşturabilmenin bir yansıması olarak ortaya çıkan sosyolojik sebeplere bağlıdır. Ekonomik durumun iyileştirilmesi ve güç oluşturabilmek için girişilen sosyal faaliyetler her ne kadar doğal olsa da bunların kanun dışı yollardan sergilenmesi güvenlik açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında bu temel sebeplere hizmet eden birçok etken mevcuttur. Bunlar içerisinde kıtlık, savaş, isyan önemli bir yere

¹⁵ Ayanlar için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK Yayınları, Ankara 1977.

¹⁶ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 22/2, 36/1; Trabzon Şer'iyeye Sicili (bundan sonra TŞS), No: 1905, s. 36; TŞS, No: 1906, s. 76.

¹⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 8/3-4, s. 15/3-4, s. 16/3, s. 17/1-2.

¹⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 26/2.

sahip olup, bilhassa bu zamanlarda yönetim mekanizmasının içerisinde bulunduğu durum da oldukça önemlidir. Zira yönetim, güvenliğin tesisi yönünde zafiyet gösterirse, bu durum halkın huzurunu tehdit etmekte, her türlü hareketin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böyle durumlarda ferdi veya toplu eşkıyalıklar gözlenebildiği gibi, devlet görevlerinin veya kaynaklarının haksız tevcih de görülmektedir. Görevlilerin kendi uygulamaları veya eşkıya grupları ile ittifakları sonucu halk üzerinde oluşturulan zulümler de bu boyutta değerlendirilmektedir. Bunlardan sosyal sistemin dengelerini zedeleyen uygulamalar içerisinde en büyük tehdit unsurunu eşkıyalık hareketleri oluşturmaktadır.

Arapça *şakî* kelimesinin çoğulu olan eşkıya; bahtsız, kötü hareketli, haydut ve yol kesen anlamlarını içermektedir.¹⁹ Böylece sosyal bir boyut taşıyan kanun dışı hareketler de eşkıyalıkla bir tutulur. Ancak sosyal boyutu yanında hukukî açıdan farklılıkları görülmektedir. Burada önemli olan husus, eşkıyalık fiilinin uygulanan cezalar bakımından tasnifinden ziyade zulmü ortaya koyan fiiliyatla ayrı şekilde tartışılmasıdır. Çünkü teorik olarak eşkıyalık reyanın işlediği suçlar için söz konusuysen, resmî görevlilerin kanun dışı davranışları zulüm veya günümüzdeki ifadesiyle yolsuzluk olarak değerlendirilmektedir.²⁰ Eşkıyalık aslında işlenen suç çeşitliliği yönünde kendi içerisinde bir grup oluşturmaktadır. Bu grupta, ferdi uygulamalar yanında birkaç kişinin bir araya gelmesiyle oluşan toplu uygulamalar da yer alır.

3.1-Eşkıyalık Olayları

Trabzon'da halkın eğilim gösterdiği güvenlik dışı hareketler tam olarak eşkıyalık olarak adlandırılmaktadır. Zira bunların güvenliği tehdit eden faaliyetleri arasında yol kesmek, adam öldürmek veya yaralamak, mal gaspı, adam kaçırmak gibi hareketler yer almaktadır. Çalışmanın kaynağını oluşturan ahkâm defterine göre bu tür olaylar dönem içerisinde Trabzon Vilayeti'nin birçok yerinde görülmektedir. Mesela Hemşin'de bazı eşkıyalar halkın otlak yerlerine müdahale edip, ekinlerini telef etmişlerdi.²¹ Arhavi'de Manastır Köyü'nde bazı kişiler ev basıp, mal çalmışlardı.²² Aynı yerde

¹⁹ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 463.

²⁰ Şaban Bayrak, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkıyalık Olayları*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1998, s. 14-15.

²¹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 62/2.

²² *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 64/2.

1746'da yapılan eşkıyalık faaliyetinde öldürülenler bile mevcuttu.²³ Sürmene'de Karakabanoğulları, Batıkoğulları ve Hacı Londeroğulları halkın evlerini basıp eşyalarını yağmalamaları yanında birkaç kişiyi de öldürmüşlerdi.²⁴ Eşkıyalık yapanlar arasında zimmîler de görülmekte, genellikle grup halinde hareket etmekteydiler. Bunlar daha çok Trabzon'un kuzey-doğu kısmına doğru olan Batum vs. yerlerde kanun dışı hareketler sergilemekteydiler. Mesela Batum'da Yorgi ve adamları Mustafa isimli bir şahsa saldırıp, eşyalarını yağmalayıp, oğlunu ve 6 esirini kaçırmışlardı.²⁵ Buna karşın eşkıyalık yönündeki bu tutumlarda zimmîler üzerine de saldırılar yapılmaktaydı. Zaten eşkıyanın Müslüman-zimmî ayrımı yoktu. Mesela Gümüşhane'de bazı kişiler Aynacıoğlu Mıgırdıç adlı zimmîyi öldürüp, 3500 kuruşluk eşyasını çalmışlardı.²⁶ Eşkıya gruplarının bazı yerlerde sayı olarak az, bazı yerlerde ise oldukça fazla olduğu görülmektedir. Genelde 10-15 kişilik gruplar halinde hareket eden eşkıya grupları, Görele'de oldukça fazlaydı. Bir hükümde burada 200'ü aşkın eşkıya grubunun evler basıp, yakarak çeşitli malları çaldıkları bildirilmektedir.²⁷

Eşkıyalık faaliyetlerinde ferdî davranışlar da görülmektedir. Mesela Atina'da (Pazar) Memiş adlı eşkıya, yolda hanımı ile giden yeniçeri aledarlarından Süleyman'a saldırmış, eşyasını ve hanımını kaçırmıştır.²⁸ Yine aynı yerde Ayşe isimli bir kadın, eşkıyanın kendisine saldırdığını bildirmiştir.²⁹ Atina'da grup halinde dolaşan eşkıyalar da mevcuttu. Mesela bir grup eşkıya halkın evini basıp eşyalarını çalmaları yanında evlerini de yakmışlardı.³⁰ Ferdî eşkıyalıkları sosyolojik açıdan değerlendirmek gerekirse; bunlar daha çok intikam almak veya egosunu tatmin etmek amacıyla yapılan bir hareket olarak yorumlanabilir. Mesela Giresun'da bir adamın kölesi, Seyyid Mustafa'ya öldürmek kastıyla saldırmıştı.³¹ Buradan da anlaşılacağı üzere ferdî eşkıyalıklar grup halindeki eşkıyalıklar gibi yönetim sistemine bir başkaldırı veya güvenlik kuvvetlerini daha çok uğraştırıcı

²³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 67/2.

²⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 68/2.

²⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 35/2.

²⁶ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 29/2.

²⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/3.

²⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 32/1.

²⁹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 32/2.

³⁰ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 38/1.

³¹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 39/1.

değildir. Daha çok şahsî meselelere yönelik güvenlik dışı hareketlerdir. Hemşin’de Hasan adlı bir şahsın nikâhlı eşini bir başkasının zorla alıkoyup nikâhlanması buna örnek olarak gösterilebilir.³² Aynı şekilde Rize’de Abdullah adlı şahıs annesiyle birlikte bir kadının kızını alıkoymuşlardı.³³ Grup halinde dolaşan eşkıyaların halka verdiği zarar oldukça fazladır. Bu tip eşkıyaların faaliyetleri arasında daha çok ev ve dükkân basmak, yağmalamak ve adam kaçırmak yer almaktadır. Mesela Gümüşhane’nin Torul Köyü’nde bir grup eşkıya Ahmed adlı bir şahsın evini basıp, 500 kuruş nakdini ve eşyasını yağmalayarak evi de yakmışlardı.³⁴

Trabzon’un ilk ahkâm defteri üzerinde yaptığımız araştırmaya ve bu deftere bağlı kalarak çalışmada kullandığımız örneklere dayanarak, Trabzon’da eşkıyalık hareketlerinin daha çok grup özelliği taşıdığı söylenebilir. Buna göre eşkıya gruplarını, halk arasındaki isyankâr tutumu olanlar ile askerî kesim içerisinde yer alanlar oluşturmaktadır. Askerî zümre içerisinde özellikle yeniçeriler yer almaktadır. Dönemin yeniçeri teşkilatının bozulmasıyla da ilgili olan bu tespit, onların eşkıyalık noktasında halktan da çeşitli kimseleri kendi aralarına aldıklarını göstermektedir. Giresun’da bazı yeniçeriler ve bunlarla hareket eden diğer eşkıya grupları yine askerî zümreden olan serdengeçti ağalarından El-Hac Fazıl-zade Mehmed Ağa’yı evinden çıkararak öldürmüşlerdi.³⁵ Askerî zümrenin eşkıyalıkları ferdî uygulamalarla da kendini göstermekteydi. Mesela Maçka’da Deli Duman Mehmed Beşe ve Ramazanoğlu İsmail, Mehmed adlı şahsın evini basıp mallarını çaldılar.³⁶ Yine Trabzon merkezde 25. bölük neferlerinden Süleyman ev basıp, kızları kaçırmıştı.³⁷ Askerî zümrenin karadaki bu eşkıyalık faaliyetleri denizde de görülmekteydi. 1737’de Sürmeneli tüccar İstanbul’dan gemi ile Trabzon’a getirdiği 4000 kuruşluk malı kayıkla Sürmene’ye götürürken yeniçerilik iddiasında olan Mahmut ve Koca Ali denizde önünü kesip, mallarını alarak kendisini öldürmüşlerdi.³⁸

Eşkıyalar içerisinde mutedil bir hayat tarzı sürüp ancak tamahkâr olanların da yer aldığı görülmektedir. 1745’deki sefer dönüşünde Osman

³² *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 33/2.

³³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/2.

³⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 34/3.

³⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/5.

³⁶ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 27/3.

³⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 63/2.

³⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 68/3.

Ağa evine gelen 30 kişilik bir misafir gurubunu kovarak yanlarındaki 12 esiri zorla almıştı. Daha sonra Osman Ağa 35 kişiyi yanlarına alarak bunların önlerini kesip, para ve mallarını da yağmalamışlardı. Batum'da gerçekleşen bu meselenin halli için Batum mukataasına malikâne ile sahip olan Rüstem-zade Abdullah görevlendirilmişti.³⁹ Eşkıyalar vakfa ait köylere de saldırmaktaydılar. Mesela Hatuniye Vakfı'na ait bir köyde eşkıyadan Abbasoğlu, 5 adamıyla Mehmed adlı bir şahsın babasının evini basıp, eşyalarını alarak ev sahibini öldürmüştü.⁴⁰

3.2-Yolsuzluklar

Trabzon'da resmî görevlilerin kanun dışı uygulamaları ve tutumları halkın güvenliği açısından önemli bir tehdit unsuru olarak görülmekte ve bu husus halkın güvenlik dışı hareketler sergilenmesine sebebiyet vermekteydi. Zira yöneticilerin keyfi hareketlerinin doğuracağı sonuçlar, halkın yönetime karşı olan güveninin de sarsılmasına neden olmaktadır. Resmî görevliler kendi içerisinde hayli geniş bir çemberi oluşturmaktadır. Bunların halk üzerinde uyguladıkları baskılar zulüm olarak değerlendirilmekte ve güvenliğin tesisinde yolsuzluk sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Örfî görevliler, valilerden mütesellim ve mübaşirlere hatta askerî birliklerden olan yeniçeriler ve sipahilere kadar geniş bir dairede görülmektedir. Şer'î görevliler arasında kadılar ve bunların uhdesinde olanların bir takım yolsuzluk türü uygulamaları dikkati çekmektedir. Aslında kadıların bu durumları usulsüzlüklerinden ziyade güvenliği sağlama veya mahkemelerin adaletle sonuçlandırılması yönündeki keyfilikleri dolayısıyla belirginleşmektedir. Zira dönem içerisinde fazla miktarda Divan-ı Hümayun'a giden şikâyetler görülmektedir. Kadıların bu yöndeki tutumları daha çok uzun süren davalar ve aldıkları harcırahlar noktasında ön plana çıkmaktadır. Mesela Trabzon'da Terzi Hacı Mehmed'in oğlu babasının Salih'ten satın aldığı yere Salih'in ölümünden sonra varisleri el koymak isteyince 15 seneyi aşkın davanın sonuçlanmasıyla haklılığını ispat etmiştir.⁴¹ Davaların sonuçlandırılmayıp uzun süre devam ettirilmesi de hukuken bir problem olarak ortaya çıkmakta ve tarafları farklı arayışlara sürüklemektedir. Örfî ve şer'î görevliler yanında

³⁹ Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 69/2.

⁴⁰ Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 36/1.

⁴¹ Trabzon Ahkâm Defteri, No: 1, s. 66/3.

başkasının hakkına veya gelirine el koymak yönünde halktan da güvenlik dışı hareketler sergileyenler mevcuttur. Yolsuzluk olarak değerlendirilen bu tür uygulamalar oldukça fazladır. Ahkâm defterlerinde bu hareketlerin eşkıyalık olaylarından daha fazla olduğu görülür. Çok çeşitli fiiliyatı ortaya koyan bu hareketler aslında iki temel kaynağa dayanır. Bunlardan biri ödenmeyen borçlara bağlı girişimler, diğeri de haksız gelir kazancı ve görev tevcihidir.

Trabzon'un ilk ahkâm defterine göre alacak-verecek yani borç yönündeki sorunlar genellikle halk arasında cereyan eden anlaşmazlıklara dayanmaktadır. Bu yöndeki güvenlik sorunları münferit olabildiği gibi çok az da olsa grup halindeki anlaşmazlıkları da ortaya koymaktadır. Mesela İstanbul'dan bir grup sarraf Trabzon Ambar Emîni Osman Efendi'den alacaklarını tahsil edemediklerinden Divan-ı Hümayun'a başvurular.⁴² Bu şikâyet üzerine hapsedilerek kendisinden borcun tahsili sözü alınan Osman, hapisten kaçarak borcu ödemedi. Buradaki uygulama, bilhassa ödemeyi yapacak olanların kanun dışı hareketlere meylettiklerini göstermektedir. Ancak bazen alacaklı olanların da haksız yere talepte buldukları bilinmektedir. Örneğin Giresun'da bazı kişiler, kendisi yokken Sadattan Seyyid Hacı Mehmed'in evi için masraf yaptıklarını ve bu harcamalarını istediklerini belirtmektedirler. Bunun üzerine Seyyid Hacı Mehmed, daha önce kimseye böyle bir masraf yapmasını söylemediğini bildirerek Şeyhülislâm'dan alınan fetva gereğince bu iddialardan vazgeçilmesi ve haksızlığın önlenmesini istedi.⁴³ Hukuken güvenlik güçlerini meşgul eden bu tür sorunlar, 1742-1760 arasındaki Trabzon ahkâm defterinde çok fazla yer almaz. Borca yönelik sorunların çoğu da bahsi geçtiği üzere kişisel uygulamalara dayalı miras paylaşımıyla ilgilidir. Mesela Atina'da (Pazar) Ayşe, babasından kalan malların bir kısmına amcasının kızının sahip çıkmak istediğini bildirerek önlenmesini talep etmiştir.⁴⁴ Bu tür sorunlarda zimmîlerin de payı vardır. Zira Trabzon'da, ölen babasından kendisine kalan evi bir zimmîye satan Hatice parasını alamamıştır.⁴⁵ Alacak-verecek hususundaki güvenlik dışı hareketler şahıslarla devlet arasındaki uygulamaları da kapsamaktadır. 1744'te Giresun'da Osman'ın mutasarrıf olduğu bazı köyler Dizdar-zade Hüseyin'e 1700 kuruş karşılığı iltizama

⁴² *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 62/3.

⁴³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 69/4.

⁴⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 30/3.

⁴⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 36/2.

verilmişti. Ancak Hüseyin iltizam bedelini ödemedi.⁴⁶ Yine yeniçeri ortalarından 64. ortanın odabaşısı Mehmed ve aynı ortadan Hortoloşoğlu Hüseyin orta malından aldıkları 410 kuruşu vermemişlerdir.⁴⁷

Güvenlik tehdidi olarak karşımıza çıkan yolsuzluklar içerisinde en büyük paya haksız vergi talebi ve görev tevcihi ile vergi vermeme gibi uygulamalar sahiptir. Bu tür kanun dışı hareketler 1742–1760 arasındaki ahkâm defterinde güvenlik sorunuyla alakalı en fazla uygulamalar olarak karşımıza çıkar. Bunlar alacak-verecek problemleri ve eşkıyalık hareketlerinden daha fazla bir paya sahiptir. Güvenlik açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkan bu hareketler fiiliyatı ve içerikleri itibarıyla tam bir yolsuzluğu ortaya koymakta, vilayet içerisinde gerek yönetimde gerekse halk ölçüsünde başıboş bir ortamın da zuhur etmesine imkân tanımaktadır. Zaten vilayetteki yöneticilerin bu yöndeki hareketleri halka baskı uyguladığından belgelerdeki ifadesiyle de tam bir zulüm olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu tür uygulamalara sadece yöneticiler örnek teşkil etmez, halk da uygun ortamın yakalanmasıyla böyle hareketlere teşebbüs edebilirdi. Mesela 1746'da Trabzon Sancağı'nda Mandaranoy Köyü'nde Mehmed'e ait olan zeamet toprağında bazı kimseler taş ihraç edip satmakta ve öşürlerini de vermemektedirler.⁴⁸ Timar veya zeamete yönelik müdahaleler aslında Trabzon'da oldukça fazladır. Burada buna yönelik çok örnek zikredilebilir. Ancak konunun akışı açısından bir örnek daha verilmesi uygun olabilir. Kürtün Nahiyesi'nde Abdullah adlı sipahinin timarına civar yerlerden yapılan müdahalenin haksız olduğuna karar verilmesine rağmen bu müdahale sürdürülmekteydi.⁴⁹ Bu tür davranışlar bize mahkemenin verdiği kararları dinlemeyecek kadar halkın güvenlik ve adaletten uzak olabileceğini göstermektedir. Nitekim Trabzon'da Han-ı Cedit'in (Yeni Han) mülkiyeti üzerinde olan bir kadın burayı 1747'nin sonuna dek Alemdar Mustafa'ya kiralamıştı. Fakat dışarıdan hanın işletimine sürekli müdahale yapılmaktaydı.⁵⁰ Buna benzer, kadın işletmecilere de müdahalelerin olduğunu görmekteyiz. Bu yönde Trabzon'un şehir merkezinde bir kadının değirmen, arsa, emlak ve zeytin ağaçlarından oluşan gayr-i menkulüne dışarıdan

⁴⁶ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 67/3.

⁴⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 28/4.

⁴⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 65/1.

⁴⁹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 68/1.

⁵⁰ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 65/4.

müdahaleler yapılmaktaydı.⁵¹ Aynı şekilde Cami-i Kebir Vakfı'na ait Köhne Hamam'ı, tamirine karşılık bir seneliğine kiralayan iki kadının işletmesine dışarıdan müdahale edilmekteydi.⁵² Halk arasındaki yolsuzluklar içerisinde değerlendirilecek diğer uygulamalar içerisinde ekili arazilere ve otlaklara yapılan tecavüzler yer almaktadır. Kürtün'deki bazı köyler arasında yaylak ve kışlak anlaşmazlığı buna örnek gösterilebilir.⁵³ Aynı şekilde 15 yıldır Hemşin'in köyünde hayvanlarını otlatan Hüseyin'e Şeyhülislâm'ın fetvası olmasına rağmen dışarıdan müdahale edilmesi de bir başka örnektir.⁵⁴ Bu tür yaylak ve kışlak sorunları askeriler arasında da olabilmekteydi. Mesela Rize'nin Sefrek? Köyü'nde bir yeniçerinin toprağındaki tapulu çayırına bir başka yeniçeri müdahale etmişti.⁵⁵

Yolsuzluklar içerisinde en etkin uygulamaları haksız görev tevcihleri veya görev alanlarına haksız müdahale ile vergi talepleri oluşturmaktaydı. Bu uygulamaların hepsini oldukça fazla bir şekilde Trabzon Vilayeti dâhilinde görmekteyiz. İnsanların böyle davranışları tamamıyla ekonomik çıkar elde etme amacını ortaya koymaktadır. Mesela Giresun'da Sokak Başı Mahallesi'ndeki cami imamının görev sınırları içerisine başka birisinin müdahale edip, nikâh ve defin işlemlerini yürütmesi bu anlayışın bir göstergesidir.⁵⁶ Yine aynı şekilde Trabzon mahallesindeki bir imamın görev alanına başka bir imamın müdahale etmesi ekonomik çıkar elde etmek için kanun dışı güvenliği bozucu uygulamaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.⁵⁷ Gerçi bu noktada en önemli sorunlar arasında yönetici kesimde yer alanların halka zulmedici derecede haksız vergi talepleri yer almaktadır. Bunları, en üst düzeyden en alt düzeye kadar yöneticiler arasında görmek mümkündür. Ancak tüm yöneticileri bu konumda değerlendiremeyiz. Bilhassa belgelerde de vurgulandığı üzere *tama-ı ham* yani aç gözlülük yapan, mal sevdasıyla hareket eden yöneticilerde bu tür eğilimler görülmekte ve devlet tarafından bunlar sürekli uyarılmaktadır. Zira bunların yolsuzluk olarak değerlendirilen hareketleri hiç de küçümsenecek derecede az değildir. Atina (Pazar) Kazası'nın ahalişi böyle bir uygulama için divana başvurmuş

⁵¹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 25/1.

⁵² *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 35/1.

⁵³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 27/5.

⁵⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 36/4.

⁵⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 66/3.

⁵⁶ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 63/4.

⁵⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 69/1.

ve kadınların köy köy gezip, teftiş bahanesiyle kanun dışı akçe talebinde bulduklarını bildirmişti.⁵⁸ Aynı yerde yine kadınlar serdarlarla bir olup ölenlerin terekelerinden harcırah olarak fazla para talep etmekteydiler.⁵⁹ Yerel yöneticiler haksız vergi taleplerinde de bulunabilmekteydi. Mesela Trabzon halkı *imdad-ı hazariyelerini* ödemelerine rağmen, mutasarrıf ve vergi tahsil eden diğer memurlar kanun dışı vergi toplamaktaydılar.⁶⁰ Bu noktada sorun çıkaranlar bilhassa ehl-i örf taifesindedir. Görele'nin Çavuşlu Köyü'nde Ali Sipahi, tekâlif yükü olmamasına rağmen ehl-i örf tarafından kendisine haksız baskı yapıldığını bildirmişti.⁶¹ Aynı şekilde yine ehl-i örf, Giresun halkından imdad-ı seferiyeyi fazla miktarda almaktaydı.⁶² Kürtün'de de yine ehl-i örf, Tirebolu ahalisinden haksız tekâlif-i şakka talebinde bulunmaktaydı.⁶³ Ehl-i örfün bu yöndeki zulmü vilayetin hemen hemen tüm kazalarında görülmektedir. Bu yönde Gönye, Batum, Arhavi, Viçe (Fındıklı) ve Atina (Pazar) kazalarının toprağı ziraata uygun olmadığından buranın ahali fakir olup seferiye ve hazariye bunlardan alınmamasına rağmen ehl-i örf bunlara zorluk çıkarmaktaydı.⁶⁴ Bazen merkezdeki görevlilerden vilayet içerisinde tasarrufu bulunanların da yolsuzlukları görülmekteydi. Mesela Enderun Ağalarından Mustafa Ağa Giresun'daki 20.000 akçelik zeameti için bölge ahalisinden fazla vergi talep etmişti.⁶⁵ Bu durum karşısında defterhanedeki ruznamçe, icmal ve mufassal defterlere bakılarak karar verilmesi bildirildi.

Yolsuzluk faaliyetleri içerisinde gerek ahalinin gerekse yöneticilerin kanun dışı davranışları güvenliği tehdit edici bir ortam hazırlamıştır. Bunların ortaya koydukları zulüm ve haksızlıklar vilayette kanunun dolayısıyla güvenliğin zaafa uğradığı bir ortamın doğmasına vesile olmuştur. Yukarıda verilen örnekler de bunun büyük oranda teyidini göstermektedir. Devlet ise bu gelişmelere binaen güvenliği tehlikeye düşürecek tüm uygulamalar karşısında kesin tedbirleri ortaya koymakta ve bunu önemli işleri arasında saymaktadır.

⁵⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 64/4.

⁵⁹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 32/3.

⁶⁰ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 39/3.

⁶¹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/2.

⁶² *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/4.

⁶³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 63/5.

⁶⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 70/2.

⁶⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 64/1.

4-Güvenliğin Tesisi İçin Yapılan Çalışmalar

Devletin varoluş sebepleri içerisinde yer alan en büyük sorumluluğu; toplumun huzurunu, güvenliğini ve devlet otoritesini sınırların en ücre köşesine kadar tesis ve temin etmektir. Bunu da yapabilmek için gerek askerî kuvvetlerden gerekse yerel yöneticilerden büyük oranda istifade edilmektedir. Vilayetler noktasında bu alandaki en önemli merci de vilayet divanıdır. Güvenliğin tesisi için bu güçleri her zaman hazır bir vaziyette bekleten devlet, bir bölgenin güvenlik sorununa ilişkin tedbirlerini de uygulamaktadır. Bu tedbirler olayların boyutuna göre belirlenirken, çoğunlukla sert uyarıları içermektedir. Böylece bu husus devletin yazışma bürokrasisinde önemli bir yere sahiptir. Konuya ilişkin oluşturulan ahkâm defterleri en güzel kanıt ve misal olarak karşımıza çıkar. Yönetim merkezinin vilayetlerle kurduğu irtibatta en çok üzerinde durulan mesele olarak görülen güvenliğin tesisi bu yazışmalara ve dolayısıyla vilayet içerisindeki bu yönlü bürokrasiye de büyük oranda yansır. Zaten güvenliğin tesisi noktasında yapılacak olanları bu yazışmalar veya belgeler üzerinden rahatça görebiliriz. Belgelerin bize sunduğu veriler ışığında güvenlik için rutin tedbirler yanında olağanüstü ve sert tedbirlerin alındığı da söylenilebilir. Olağanüstü tedbirleri daha çok cezaî uygulamalar içerisinde görürüz. Bunun yanında eşkıya teftişi ile cezaî uygulamalara sebebiyet verecek şikâyetler ve yargılama süreci bir ölçüde rutin tedbirler arasında zikredilebilir. Aslında rutin tedbirler arasında en yaygın olanı ise eşkıya teftiştir.

4.1-Eşkuya Teftişi

Eşkuya teftişi; bir bölgede eşkıyanın olup-olmadığının kontrol edilmesi ve bölgenin eşkıyadan temizlenmesi için yapılan çalışmadır. Bu hususta genel uygulamalar yanında bölgesel uygulamalar için de karar alınabilirdi.⁶⁶ Alınan kararlar bir ferman aracılığı ile bütün yerel birimlere iletildi. Yayınlanan fermanla herkesin kendi bölgesindeki eşkıyayı temizlemekle sorumlu olduğu bildirilirdi. Bu uygulamalardan en yaygın olanı ise; bir müfettiş paşa görevlendirilerek bütün yetkililerin ona yardımcı olmalarının istenmesidir. Bu umumi teftişlerin dışında, eşkıyaların faaliyetleri sonucu gelen şikâyetler üzerine yerel yöneticiler de sorumluluk alanlarında teftişe çıkarılmış ya da merkezden görevlendirilen kişiler tarafından eşkıya teftişleri yapılmıştır.

⁶⁶ Ş. Bayrak, *a.g.t.*, s. 226.

Eşkıya teftişinin genelde yıllar itibariyle yapıldığı söylenilebilir. Ancak çalışma dönemi içerisinde konuyu destekleyen arşiv malzemesinde buna yönelik bir kayda rastlanmamıştır. Gerçi bu husus dönem içerisinde eşkıya teftişinin yapılmadığını ortaya koymaz. Bu tamamıyla çalışmaya kaynaklık eden ahkâm defteriyle ilgilidir. Çünkü ahkâm defterleri güvenlik veya asayişin temini yönünde birçok sorunları ve çözümleri içermesine rağmen eşkıya teftişine ilişkin hususları kapsamaz. Zira eşkıya teftişi ile ilgili kayıtlar Divan-ı Hümayun'u doğrudan ilgilendirdiği için burada veya bunların ilgili vilayet ölçüsünde birer kopyalarının yer aldığı kadı sicillerinde olduğu görülür. Ahkâm defterleri tamamıyla Divan-ı Hümayun'a yapılan şikâyetler üzerinden hareketle tanzim edilir. O halde bu kaynaklara dayalı olarak güvenlikle ilgili asıl hususu şikâyetler ve bunların akabindeki yargılama süreci oluşturur.

4.2-Şikâyetler ve Yargılama Süreci

Şikâyet bir suçun veya haksızlığın ortaya çıkmasındaki ilk aşamayı oluşturur. Şikâyetler grup halinde yani ahalinin toplu başvurusu yanında ferdî başvuruları da gerekli kılar.⁶⁷ Şikâyetçinin haksızlığa uğradığı veya uğramadığı, ancak şikâyet merciinin vereceği karara göre tespit edilir. Yani karar her zaman şikâyetçi tarafı haklı çıkarmayabilir. Nitekim bir nevi tazminat davalarına yönelik haksız şikâyetler bunu ortaya koymaktadır.⁶⁸ Bazı şikâyetlerde tarafların konumunu güçlendirmeleri için şeyhülislam ve müftü gibi dini mercilerden de fetva aldıkları görülmektedir.⁶⁹ Şikâyetlerin cinsleri davaların içeriklerinden ortaya çıkmaktadır. Haliyle güvenlik noktasındaki problemlerin mevcudiyetleri yanında çözümleri de buradan rahatlıkla takip edilmektedir. Az yukarıda belirttiğimiz dava sürecindeki güvenlik sorunları şikâyetlerin kimler tarafından veya hangi gruplar tarafından gerçekleştirildiğini de göstermektedir. Buna binaen bu uygulamalarda şikâyetçi kesimin başını güvenlik dışı hareketlere maruz kalan halk çekmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere şikâyetler bir halk kitlesinin yani gurubunun müdahalesi veya ferdî girişimler sonucu gündeme gelmekteydi. Bu yönde ahkâm defterini göz önünde bulundurursak şahsî şikâyetlerin çoğunlukta

⁶⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/4.

⁶⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 38/4.

⁶⁹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 26/1.

olduğu görülür. Gurup halinde veya bir halk kitlesinin yaptığı şikâyetler genellikle örfî yetkililerin kanun dışı uygulamaları ve eşkıya gruplarının toplu saldırıları üzerine olurdu.⁷⁰ Şahsî şikâyetler ise eşkıyalık faaliyetleri yanında daha çok kişisel meselelere dayalı uygulamaların birer sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı.⁷¹ Bazen şikâyetler yerel yöneticiler tarafından da yapılmaktadır. Örneğin Atina (Pazar) kadısı Divan-ı Hümayun'a başvurarak bekâr kızların kadının izni olmadan evlenemeyeceklerine dair hüküm istemişti.⁷² Kadı bu girişimiyle nikâhtan elde edeceği gelirin azalmamasını amaçlamaktadır. Ahkâm defteri şikâyetler hususunda halkın birbiriyle olan dayanışma seviyesini ve bağını da ortaya koymaktadır. Mesela güvenlik dışı bir uygulamaya maruz kalan kişi veya kişiler kendilerini savunamayacak durumda iseler, halkın bunlara yardım ettiği görülmektedir. Nitekim muhallefat davalarında küçük çocuklar adına vasiler tayin edilmesi her ne kadar İslam hukukunun bir uygulaması ise de buna bir örnek teşkil eder. Aslında bu tür uygulamanın en güzel örneğini toplu yapılan şikâyetlerde görürüz. Ahali kendi güvenliğini temin edebilmek için birlikte hareket ederek adalet istemektedir.⁷³

Halkın şikâyetleri doğrudan kadıya veya eyalet divanına yapılırdı. Bazen şikâyetlerin türüne göre farklı makamlara başvuruların yapıldığı da görülmektedir. Mesela örfî görevlilerin kanun dışı uygulamaları sonucu yapılan şikâyetler genelde Divan-ı Hümayun'a ulaştırıldı. Yine eyalet içerisinde çözüme kavuşturulamayan veya sonucunun şikâyetçileri tatmin etmediği başvurular da Divan-ı Hümayun'a yapılırdı. Yine eyaletlerde sonuçlandırılmayıp uzun süren davaların çözümü için de Divan-ı Hümayun'a başvurulurdu.⁷⁴ Ancak şurası nettir ki; ahkâm defterlerinin yansıttığı kayıtlardaki şikâyetlerin tümü Divan-ı Hümayun'a yapılmış ve meselelerin halli için eyaletteki yöneticilere hiyerarşik yapı gözetilerek hükümler gönderilmiştir. Zaten ahkâm defterleri de bu hükümleri içermektedir. Merkezden gönderilen bu hükümlerde hiyerarşik yapı, başta vali olmak üzere bilhassa kadı ve naipleri içermektedir.⁷⁵ Trabzon'un ilk ahkâm defterinden, oldukça fazla miktarda güvenlikle ilgili problemin merkeze taşındığı ve yargı süre-

⁷⁰ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 63/5.

⁷¹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/2.

⁷² *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 64/3.

⁷³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 29/2, 66/4.

⁷⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 66/2.

⁷⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 13/1-4.

cinin sonucu bu problemlerin kesin karara bağlandığı ortaya çıkmaktadır. Aslında bu husus sosyal açıdan vilayet içerisinde ciddi güvenlik sorunlarının yaşandığına da bir delildir. Birçok sorunun eyalet içerisinde çözülemeyip merkeze yansması bunun en önemli göstergesi olarak addedilebilir. Artık bundan sonra işin büyük ve önemli kısmı hüküm gönderilen eyaletin yöneticilerine kalmaktadır. Gerçi bu aşamada onların da durumu her ne kadar bazı sorunları ortaya koysa da çok fazla problemi gerektirmez. Çünkü hükümler, şikâyetler muhtevasında cezaları da işaret eder.

4.3-Cezalar

Ceza, işlenen suç karşısında hukukî prosedür göz önünde bulundurularak uygulanan yaptırımların bir sonucudur. Bu yaptırımlar, adalet mercilerinin takdiri sonucu güvenlik kuvvetlerinin icrası ile uygulama bulur. Devlet teşkilatı olan ve bilhassa hukuku üstün tutan siyasi yapılarda bu süreç daima böyle işler. İmparatorluk yapısı yanında adalete önem veren Osmanlılarda da suçluların cezasını halk değil, devletin adli makamları verirdi. İşlenen suçun karakteristik özelliğine göre hukuka kaynaklık teşkil eden kriterler neticesinde cezalar belirlenirdi. Bu noktada uygulamalar cezaların toplumlarda inanç ve kültür çerçevesinde farklı boyutlarda şekillendiğini göstermektedir.⁷⁶ Osmanlı toplumunda bu kriterlerin merkezinde şer'î ve orfi kaynaklar yer almaktadır. Ancak her toplumda dışlanan ve suç özelliği olarak kabul edilen davranışlar için tüm kaynaklar cezalandırmada benzer kriterleri veya uygulamaları işaret eder. Mesela eşkıyalık yapmak ve adam öldürmek bu tip uygulamalardan addedilir ve hemen hemen tüm toplumlarda cezası idam olarak tespit edilir. İdam Osmanlılarda da uygulanan bir ceza yöntemi ve güvenliğin tesisi açısından büyük oranda caydırıcılık içermekteydi.⁷⁷

Trabzon ahkâm defterinin ilki cezalar konusunda çeşitli uygulamaların mevcudiyetini göstermektedir. Bunlar içerisinde yukarıda belirtilen idam cezasından başka sürgün, hapis yani belgelerin ifadesiyle kale-bend ve uyarı cezalarının olduğu da görülmektedir. Sürgün cezası, toplumda huzursuzluk yaratan ve güvenliği tehdit eden unsurların gönüllü ya da gönülsüz olarak buldukları yerden alınarak başka bir yere iskân edilmesi şeklinde uygulan-

⁷⁶ Ali Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 470.

⁷⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/3, 67/2.

maktadır.⁷⁸ Zaten bu durum sürgünün daha çok cezaî bir uygulama olduğunu da göstermektedir. Öte yandan devlet eliyle yapılan iskân faaliyetinde iskâna tabi tutulacak reâyânın tespit edilip eski yerleşim birimlerinden göçürülerek belirlenen yeni mekânlarına yerleştirilmesi işlemine de sürgün denilmektedir.⁷⁹ Ancak bu cezaî yaptırımlardan ziyade devletin iskân ve nüfus politikasıyla ilgilidir. Ta'zir ve hadd cezaları kapsamında olan sürgün, kötü huylu şahısların kontrol altında tutulması hususunda önem arz etmektedir.⁸⁰ Nitekim devlet nizamını bozmak, memuriyet görevini kötüye kullanmak, halka zulüm etmek, emir ve yasaklara aykırı davranışlar sergilemek, şer'î hükümlere uymama ve toplum tarafından kabul görmeyen davranışlarda bulunma gibi unsurlar sürgün cezasını içermekteydi.⁸¹ Sürgünü gerçekleştiren devletin amacı, ülkenin refahını, güvenliğini ve huzurunu sağlamaktı.⁸² Sürgün cezasına "askerî" denilen tüm kamu görevlileri muhatap olduğu gibi, reâyâ da ceza kapsamı içinde yer alırdı. Bu yönde reaya içerisinde toplumsal huzuru bozan şahıslar veya gruplar da sürgün edilebilirdi.⁸³ Bir nevi zorunlu ikamet cezası olan sürgünde, suçlu gittiği mahalde serbestçe hareket edebilme, oranın sakini gibi yaşayabilme imkânına sahipti. Zaten sürgün cezasını daha ağır olan "kale-bend" cezasından ayıran en önemli fark da budur.

Osmanlı Devleti'nde kale-bend cezası XVIII. yüzyılda da uygulanmaktaydı. Kale-bend cezası sürgün cezasına oranla daha ağır bir cezadır. Osmanlı Devleti'nde kale-bend cezası toplumun her kesiminden insana uygulanmaktaydı. Suçluların tutuklanması ve kale-bend edilmesi için devletin ilgili görevlilerine gönderilen hükümlerde hangi suçların işlendiği de belirtilmekteydi. Hemen bütün hükümlerde "kendi halinde olmamak, düzeni bozmak, fesat ve şekavet içinde olmak veya fesat ve şekavede niyeti olmak" gibi ifadelerden sonra esas suçlar sayılmaktaydı. Reayanın kale-bend edilmesi, bölge halkının kadıya müracaatı üzerine kadının arzı veya doğrudan devlet merkezine gönderilen şikâyetler neticesinde Divân-ı Hümayûn'dan gönderilen hükümle sonuçlandırılırdı. Kale-bend cezası verilen kişiler iç

⁷⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 38/1.

⁷⁹ Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatı-ı Hümayunları", *OTAM*, Sayı: 19, Ankara 2006, s. 284.

⁸⁰ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2007, s. 39-45.

⁸¹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 31/1, 3.

⁸² Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün-Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 54.

⁸³ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 36/1.

kalede serbestçe dolaşabilmekteydiler. Yeniçeri, topçu, cebeci vs. gibi askerî zümreye mensup kimselerin suç işlemeleri durumunda yöre halkının şikâyeti olsun olmasın bu kimselerin zabitelerinin arzı ve ilâmları neticesinde kale-bend edildikleri görülür. İlmiye mensubu olan kimseler için ise; kadı, kazasker ve bazen şeyhülislâm görüş bildirmekteydi. Gayrimüslim reayanın kale-bend edilmesi ise bazen ahalinin şikâyeti ve kadının arzı, bazen de bağlı buldukları patriğin arzı ile sonuçlandırılıyordu.⁸⁴ Trabzon'da, kale-bend cezası ile cezalandırılanlar yerel yöneticilerden daha ziyade halkın güvenliğini bozan eşkıyalar ve toplumda kargaşaya sebep olan şahıslardı.⁸⁵ Bir kişinin kale-bend edilmesi için sanığın yaptığı suçun belli olması, ileri sürülen iddia ve ipuçlarının objektifliği ve suçun işlendiğini kanıtlayacak nitelikte deliller olması gerekliydi. Kişinin kale-bend edilmesi bütün hak ve hürriyetinin elinden alınmasından daha ziyade suçun ortaya çıkması, kötülüğün önlenmesi ve şahsın korunması gibi bir amaca hizmet etmekteydi.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde güvenlik amacına yönelik cezaî uygulamalardan bir diğerini, yerel yöneticilerin uyarılmaları veya görevden uzaklaştırılmaları oluşturur. Bu husus kişiler hakkındaki hukukî kovuşturmaları ortaya çıkarır. Bu tarz hüküm veya fermanlarda şikâyet sebepleri ve şikâyet edilen kişilerin faaliyetleri anlatılarak son kısmında kesin bir hükümle yaptıklarından caydırılması veya uzaklaştırılması için "men ve def" ibaresi kullanılmaktaydı.⁸⁷ Bu ibareler işlenen suçların önlenmesi ve suçluların kovuşturulması yönünde genel anlamlar içermekteydi. Fakat işledikleri suçların men ve def edilmeleri, cezaî yaptırım açısından hangi fiiliyatla gerçekleştirileceği net olarak belirtilmez. Haliyle kararın tekit yani sert uyarılmayı içerdiği rahatlıkla düşünülebilir. Yani buradaki fiiliyatın temelinde uyarılma esastır. Ahkâm defterinde güvenlikle ilgili en fazla yer alan cezaî yaptırımlar men ve def edilmeye yönelik yapılan sert uyarılardır. Bu ceza türleri arasında yapılan haksızlıkların önlenmesi yanında çeşitli hakların iadesine yönelik "verilsin, yapılsın" gibi ifadeler de yer almaktadır.⁸⁸ Mesela ölen babasından kendisine kalan evi bir zimmîye satan Hatice parasını alamaması üzerine hakkının

⁸⁴ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 29/2.

⁸⁵ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 6/2.

⁸⁶ Ali Bardakoğlu, "Hapis", *DİA*, Cilt 16, İstanbul 1997, s. 57.

⁸⁷ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 17/1, 66/2.

⁸⁸ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 67/4, 68/3.

verilmesi emredilmektedir.⁸⁹ Gerek bu tarz halkın hakkının korunması gerekse yöneticilerin sert bir şekilde uyarılması hem bölgede devletin tayin ettiği diğer güvenlik güçleri hem de devletin merkezi tarafından takip edilmekteydi. Uyarıları dikkate almayanlar için cezai uygulamanın başka safhaları gündeme gelmekte; ya sürgün ya da hapisle karşı karşıya kalmaktaydılar. Trabzon'un ilk ahkâm defterindeki bu tür cezalar bölgede güvenliğin sağlanması için yeterli tedbirlerin alındığını göstermektedir.

5-Sonuç

Güvenlik günümüzde olduğu kadar tarihte de sosyal olgu açısından önemlidir. Bu husus göz önünde bulundurularak halkın veya herhangi bir bölgenin güvenliğini sağlamak önemli uygulamalar arasında yer almıştır. Hatta devleti meşgul eden en önemli faaliyetler arasında olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Zira güvenlik güçlerinin temini, istihdama ve adaletin sağlanması açısından yargının işleyişi ve tabii ki bunun sonucu cezai yaptırımların yine güvenlik güçleri tarafından icra edilmesi oldukça zahmetli ve masraflı bir süreci gerekli kılmaktadır. Ahkâm defterleri tüm bu sürecin ilginç ayrıntılarını ortaya koymakla beraber bölgeler hakkında asayişin nasıl temin edildiğine dair en ince bilgileri de sunmaktadır. Biz bu kayıtlardan; devlet açısından önem arz eden bölgeler üzerinde incelemeler yaparak imparatorluk genelinde nasıl bir güvenlik politikasının gerçekleştirildiğini ve toplumsal açıdan bu politika nasıl uygulanıp sonuç verdiğini takip etmekteyiz. Tamamıyla Divan-ı Hümayun'dan çıkan kararları yansıtan ahkâm defterleri bu yönüyle hiçbir eksiklik içermez. Burada devletin güvenlik açısından muhatap olduğu yani tabir yerindeyse bizzat güvendiği yönetici veya halkın önde gelenlerinin bir kadrosunu açıkça görebiliriz. Zira her hükmün başında bunlar açıkça zikredilmektedir. Trabzon'un ilk ahkâm defteri üzerindeki bu çalışma bu yönde devletin Trabzon'da vali, mütesellim, naipler, kadılar, yeniçeri zabıtları, ayan ve halkın ileri gelenlerine açıkça güvendiği ve onları emir silsilesinde ön planda tuttuğu görülmüştür. Ancak bunlar içerisinde büyük bir çoğunluğu valiler, kadılar, naipler ve mütesellimler oluşturmaktadır. Yine XVIII. yüzyılın ortalarına tekabül eden Trabzon'un bu ilk ahkâm defterinden suçların türü ve cezalar üzerinde de ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Bu dönemde Trabzon'un suç işleme oranı veya halkın yöneticiler

⁸⁹ *Trabzon Ahkâm Defteri*, No: 1, s. 36/2.

tarafından baskı altına alınması yönünde gelişen asayişî bozucu uygulamaların hiç de az olmadığı görüldü. Suça veya yolsuzluğa iştirak edenler toplumun her kesiminden insanları kapsamaktadır. Bunlar arasında yöneticiler yanında güvenlik güçleri ve halkın bazı kesimleri de yer almaktaydı. Aslında bu tür davranışların temelinde ekonomik ve siyasi güç oluşturabilmenin izleri yatmaktadır. Gerçi bu dönemde bunlar çok da yadığanmaz. Zira devlet bu dönem içerisinde yani XVIII. yüzyılın başları ve hele ikinci yarısından sonra ciddi ekonomik ve siyasî krizlerle karşı karşıyadır. Bu tablo devleti tüm birimleriyle çalıştırma eylemine iterken sistem içerisinde ekonomik ve siyasî gücü elinde bulundurmak isteyenlerin sayısını da artırmıştır. Dolayısıyla halktan asayişî bozucu faaliyetler sergileyenler de bu sisteme dâhil olmanın gayretlerini göstermekteydi. Devlet ise mevcut düzeni koruyabilmek ve imparatorluk içerisinde güvenliğini en üst noktadan en alt noktaya kadar muhafaza edebilmek için yelpazeyi genişletmekteydi. Ayrıca devlet bu politikasında yelpaze içerisindeki mal sevdasına düşkün kişilerle de mücadele etmekteydi. Toplumun haksızlığa uğrayan kesimi devletin bu uygulamasında şikâyetlerini bildirilmesi noktasında onun yanında yer almakta ve sürekli yardım talep etmekteydi.

Divan-ı Hümayun'da alınan kararlar sonucu Trabzon'un güvenliğini temin noktasında ciddi uygulamalar kendini göstermektedir. İdamdan sürgün ve uyarılara kadar verilen cezalar çok sıkı takip edilmekte ve caydırıcı tedbirler olarak uygulama bulmaktadır. Halkın nezdinde devlet açısından bu oldukça önemliydi. Çünkü devlet olarak var olma gerekçelerinden biri ve belki de en temel faktörü güvenliğin sağlanmasıydı. Bu, devletin gücünü hem düşmanları hem de halkın nezdinde ortaya koymaktadır. Adaletin sağlanmasında ve devletin siyasî yapısının korunmasında da bu cezaların tatbiki önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun, huzurun sağlanması açısından devlete kolaylaştırıcı yönünde uygulamalarda bulunduğu Trabzon ahkâm defterlerinde görülmüştür. Bu da; her ne kadar toplum yapısının güvenliği tehdit edici bir faaliyet sergilediği düşünülse de yine birbirine kenetlenmesi ve yardımlaşması yönünde eşkıya ve yolsuzluklara karşı direnebildiğini ortaya koymuştur. Trabzon'daki toplum yapısının bu açıdan dönem içerisinde oldukça güçlü olduğu görülmektedir. Zira XVIII. yüzyılın ortalarında yaklaşık 70-80 bin nüfusluk Trabzon Vilayeti'nde şikâyet oranının çok fazla olmadığı bunu göstermektedir. Hatta bu şikâyetler içerisinde eşkıyalık gibi

ağır suçları gerektirecek davranışlar da oldukça azdır. Şikâyetlerin çoğunu arazi davaları, vergi problemleri ve miras da dâhil olmak üzere ticarî sorunlarla ilgili hususlar oluşturmaktadır. Nitekim bu husus ahkâm defterleri üzerinden rahatlıkla gözlenmiştir. Neticede denilebilir ki; ahkâm defterleri güvenlikle ilgili yapılacak çalışmalarda vazgeçilmez kaynaklardır. Bu çalışma bunu ortaya koymakla beraber, ahkâm defterlerine dayalı güvenlikle ilgili yapılacak çalışmalara da temel nitelikte bir örnek teşkil etme imkânını sunmuştur.